

Protoegzistencijalistički elementi u djelu "Preobrazba" Franza Kafke

Temaj, Elona

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:821105>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-28**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Preddiplomski studij sociologije i filozofije

Elona Temaj

**Protoegzistencijalistički elementi u djelu „*Preobrazba*“ Franza
Kafke**

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Pavao Žitko

Osijek, 2023.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za filozofiju
Preddiplomski studij sociologije i filozofije

Elona Temaj

**Protoegzistencijalistički elementi u djelu *Preobrazba* Franza
Kafke**

Završni rad

Znanstveno područje: humanističke znanosti, znanstveno polje: filozofija,
znanstvena grana: filozofska antropologija

Mentor: doc. dr. sc. Pavao Žitko

Osijek, 2023.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnog odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, datum 14. rujna 2023.

Flora Temaj, 0122237276
ime i prezime studenta, JMBAG

SAŽETAK

Franz Kafka (1883-1924) jedan je najznačajnijih predstavnika književnosti 20. stoljeća. Ono što je obilježilo njegov život je odnos prema ocu. Vlastitog je oca doživljavao kao veoma moćnu osobu, kao zakon po kojemu je morao djelovati isključivo onako kako mu je rečeno. Odnosi s obitelji potaknuli su ga na pisanje različitih djela u kojima prikazuje vlastitog autoritativnog oca. Tijekom svog života objavio je vrlo malo djela jer je većinom smatrao da nisu dovoljno dobra te je od svog prijatelja Maxa Broda tražio da spali sva njegova neobjavljena djela. Jedno od rijetkih djela s kojim je bio zadovoljan te koje je objavio za vrijeme svog života je pripovijetka Preobrazba. Odnosi u obitelji su odraz Gregorove otuđenosti i usamljenosti, a to je sve rezultiralo krizom identiteta. Nakon preobrazbe koju je Gregor doživljavao cijeli njegov život se promijenio, odnosno živio je sasvim otuđen od svoje obitelji i od društva. Nakon obiteljskog sukoba te nakon što ga se sestra odrekla Gregor umire sam u sobi. U djelu su prikazani razni protoegzistencijalistički elementi kao što su otuđenost, usamljenost i krivnja, što je i cilj ovog završnog rada.

Ključne riječi: Franz Kafka, *Preobrazba*, filozofija egzistencije, obitelj

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
1.1. Suvremena izdanja.....	3
1.2. <i>Preobrazba</i>	4
2. Odnosi u obitelji.....	6
3. Kriza identiteta.....	9
3.1. Osjećaj otuđenosti i apsurdan život	10
3.2. Razmišljanja o smrti	12
4. Osjećaj krivnje	13
5. Zaključak.....	15
6. Popis literature	16

1. Uvod

Franz Kafka rođen je 1883. godine u jednom od glavnih gradova Austro-Ugarske Monarhije. Danas je to glavni grad Republike Češke u kojemu je Kafka proveo većinu svog života te prema njegovom prijatelju Urzidiku: „Kafka je bio Prag i Prag je bio Kafka“, stoga se može zaključiti koliko je prostor bio od velikog utjecaja na njegovo stvaranje.¹ Franz Kafka stvarao je početkom 20. stoljeća te se time smješta u razdoblje avangarde koja obuhvaća različite pokrete kao što su: futurizam, ekspresionizam, imažinizam, dadaizam i nadrealizam. U Kafkinim dijelima vidljiva su obilježja nabrojanih pokreta, no mogu se primijetiti i elementi filozofije egzistencije o kojima će bit riječ. Primjerice, neka od obilježja navedenih pokreta koja se prožimaju kroz Kafkina djela jesu: korištenje paradoksa u svrhu ujedinjenja realističnog i fantastičnog, pobuna protiv društva u kojem se pojedinac osjeća otuđenim, osjećaj straha, halucinacije preobrazbe i slično. Kafka je poznat po tome što je vodio „dvostruki život“, odnosno radio je uredski posao u Zavodu za osiguranje radnika protiv nesreća te se nakon toga posvećivao književnom stvaralaštvu.² Međutim, Kafku nije toliko zanimao uredski posao, to jest nije mu predstavljalo ostvarenje njegovog života, najviše ga je zanimala književnost i pisanje: „Nisam drugo do književnost, tvrdio je.“³ Zbog raznih problema koje je imao u obitelji i zdravstvenih poteškoća nije se uspio u potpunosti posvetiti književnosti do koje mu je bilo iznimno stalo. Uslijed atmosfere u njegovim djelima nastao je termin *kafkijanstvo* koji je povezan uz opće stanje duha i turobnu atmosferu kakva je primjetna u Kafkinom svijetu, odnosno u svijetu u kojemu živi pojedinac koji se osjeća odbačen i izoliran.⁴ Najbitnija djela njegovog stvaralaštva koja su zaslužila pažnju su: *Osuda (Das Urteil; 1913)*, *Preobrazba (Die Verwandlung; 1915)*, *U kažnjeničkoj koloniji (In der Strafkolonie; 1919)*, *Umjetnik u gladovanju (Ein Hungerkünstler; 1922)* i *Proces (Der Prozeß; 1925)*. Zdravstveno stanje Kafke naglo se pogoršalo te ubrzo umire od tuberkuloze 1924. godine.

Cilj završnog rada je prikazati važne autobiografske činjenice autora i elemente filozofije egzistencije u djelu *Preobrazba*. Rad će biti podijeljen u pet poglavlja. U prvom poglavlju, odnosno u uvodu bit će riječ o glavnim autobiografskim činjenicama Kafke i o općenitim detaljima djela *Preobrazba*. Odnosi u obitelji jedan su od glavnih problema u Kafkinom

¹ Nicholas Murray, *Franz Kafka: biografija*, prevela s engleskog Daria Torre (Zagreb/Sarajevo: Naklada ZORO, 2008), str. 9.

² Viktor Žmegač, *Istina fikcije: Njemački pripovjedači od Thomasa Manna do Guntera Grassa* (Zagreb: Znanje, 1982), str. 127.

³ Murray, *Franz Kafka: biografija*, str. 9.

⁴ Viktor Žmegač, Zdenko Škreb i Ljerka Sekulić, *Povijest njemačke književnosti* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2003), str. 313.

privatnom životu što se odrazilo i na njegova djela te će o tome više bit riječ u drugom poglavlju. U trećem i četvrtom poglavlju iznosit će se elementi filozofije egzistencije koji su ključni u djelu, a to su: kriza identiteta, osjećaj otuđenosti i krivnja te naposljetku slijedi zaključak.

1.1. Suvremena izdanja

Nakon što je Kafka preminuo pronađeno je pismo koje je posvećeno njegovom prijatelju Brodu: „Dragi Maxe, moja posljednja želja: sve što ostavljam za sobom (dakle, u ormaru za knjige, u komodi, u pisućem stolu, kod kuće i u uredu, ili je bilo kamo odneseno pa ti nađeš), dnevnike, rukopise, pisma, tuđa i moja, bilješke i tako dalje, neka se sve odreda spali nepročitano, a isto tako i svi moji spisi ili zapisi koji se nađu kod tebe ili kod drugih.“⁵ Brod je odlučio ne poslušati ga te se odmah počeo baviti izdavanjima njegovih djela. Prvo posmrtno izdanje bio je Kafkin roman *Proces* 1925. godine te je nakon godinu dana objavio i *Dvorac*.⁶ Brod je bio ključan jer je tek nakon objavljivanja djela Kafka postao među utjecajnim autorima. Također, od Murraya saznajemo da je Brod njegove rukopise ponio bježeći od nacista u Izrael te je poduzeo sve kako bi zaštitio njegove rukopise tijekom vremena političkih nemira.⁷ Kafkini rukopisi dospjeli su do Malcolma Pasleya, profesora njemačkog jezika na Magdalen College Oxfordu.⁸ Pasley je većinu originalnih rukopisa uspio dobiti za oksfordsku knjižnicu Bodleian. Pasley je postao jedan od urednika Fischerovih kritičkih izdanja u koja su bili uključeni i ostali autori, dakle Kafkina djela izdavao je zajedno s: Jurgenom Bornom, Gerhartom Neumannom i Jostom Schillemeitom.⁹ Nakon što Max Brod umire 1968. godine sva preostala Kafkina djela preuzima njegova tajnica Esther Hoffe kojoj je iznimno zahvalan za pomoć u izdavanju ostavštine Kafke.¹⁰ Problem je naime nastao kada je Hoffe umrla 2007. godine te je sve neizdane spise ostavila vlastitim kćerima koje su ih namjeravale prodati Njemačkom književnom arhivu u Marbachu. Država Izrael također se umiješala jer su smatrali da je to njihovo vlasništvo s obzirom da je Brod u svojoj oporuci izjavio da spise treba proslijediti Nacionalnoj knjižnici Izraela. Zaključno je 2016. godine vrhovni sud odlučio da neizdani spisi pripadaju Nacionalnoj knjižnici Izraela koja je preuzela većinu rukopisa te ih je počela katalogizirati i digitalizirati.¹¹

⁵ Murray, *Franz Kafka: biografija*, str. 432.

⁶ Carolin Duttlinger, »Kafka in Oxford«, *Oxford German Studies* 50/4 (Oxford, 2021.), str. 416-427, na str. 418.

⁷ Murray, *Franz Kafka: biografija*, str. 38.

⁸ Duttlinger, »Kafka in Oxford«, na str. 420.

⁹ Isto, str. 421.

¹⁰ Max Brod, *Franz Kafka*, s njemačkog preveo Zlatko Matetić (Zagreb: Znanje, 1976), str. 191.

¹¹ Duttlinger, »Kafka in Oxford«, na str. 421.

1.2. *Preobrazba*

Pripovijetka *Preobrazba* nastala je uoči Prvog svjetskog rata. Pripovijetka je podijeljena na tri dijela u kojima se može pratiti postupnost preobrazbe glavnog lika. Može se primijetiti da postoji sličnost između podijeljenosti njegove pripovijetke i podijeljenosti njegovog svijeta: „U prvome sam svijetu ja, rob, živio prema zakonima koji su bili izmišljeni samo za mene i koje ja, ne znajući zašto nisam nikako mogao poštovati. Zatim je postojao i drugi svijet, beskonačno udaljen od mojega, u kojemu si živio ti, baveći se vladanjem i zapovijedanjem, uvijek nezadovoljan nepoštivanjem svojih odredbi. Naposljetku, postojao je i treći svijet, u kojem su svi ostali sretno živjeli, bez naredbi i bez potrebe da ih se pridržavaju.“¹² Prvi svijet kojeg opisuje je realistični svijet, to jest svijet u kojemu je on doista živio prema zakonima vlastitog oca koji je uvijek bio nezadovoljan njegovim postupcima, dok je suprotno tome bio treći svijet koji je on samo mogao zamisliti. U trećem svijetu Kafka je sebe zamislio kao slobodnog i sretnog čovjeka koji ne mora slušati tuđe naredbe, no u takvome svijetu nije živio.

Kao što je već rečeno, pripovijetka se sastoji od tri dijela u kojima možemo postepeno primijetiti razvoj njegove preobrazbe. Prvo što se moglo uočiti je fizička promjena: „Ležao je na pancirski tvrdim leđima i vidio, kada bi malko podigao glavu, svoj nadsvođen, smeđi, zasvođenim ukrućenjima razdijeljeni trbuh, na čijoj se visini pokrivač, koji samo što već nije spuznuo na tle, još jedva držao.“¹³ Osim toga u prvom dijelu bitno je napomenuti da je došlo do promjene glasa, točnije do nemogućnosti komunikacije: „Jesi li čula kako je Gregor sada govorio? To je bio životinjski glas reče prokurista upadljivo tiho prema majčinom vikanju.“¹⁴ Ono što je obilježilo drugo poglavlje je sužavanje vida: „Jer je, uistinu, iz dana u dan vidio i malo udaljene stvari sve nejasnije; bolnicu preko puta, koju je prije proklinjao što mu je tako često bila pred očima, sada uopće više nije viđao.“¹⁵ Treća bitna stavka je njegov odnos prema prostoru. Prostor mu je bio bitan iz dva razloga. Prvi razlog je što mu je trebalo više prostora kako bi se što lakše kretao: „Osobito je volio visiti o tavanici; bijaše to posve drugačije od ležanja na tlu; disao je slobodnije, tijelo mu se lako zibalo.“¹⁶ Drugi razlog zašto mu je stalo do prostora su predmeti koji su bili u njegovoj sobi. Njegova majka i sestra odlučile su maknuti neke predmete iz njegove sobe kako bi se Gregor mogao što lakše kretati, no on nije bio istog mišljenja: „No, pa neka samo pokuša kad baš hoće! On je sjedio na svojoj slici i neće dopustiti

¹² Murray, *Franz Kafka: biografija*, str. 34.

¹³ Franz Kafka, *Preobražaj*, u: Franz Kafka, *Proces i Preobražaj*, s njemačkog preveo Zlatko Crnković (Zagreb: Mozaik knjiga, 2017), str. 221.

¹⁴ Isto, str. 222.

¹⁵ Isto, str. 246.

¹⁶ Isto, str. 247.

da mu je otmu. Radije će Greti skočiti u lice.“¹⁷ Postavlja se pitanje zašto su predmeti koji su mu otežavali kretanje u prostoru bili od tolike važnosti za Gregora? Jedan od mogućih odgovora je da su mu ti predmeti jedino što ga podsjećaju na život koji je imao prije što mu se dogodila preobrazba. Bez obzira na promjene koje su se Gregoru dogodile, on je i dalje mogao čuti i osjećati, dakle on je i dalje ostao čovjek koji se htio prisjećati svoje ljudske prošlosti.

Kafkin stil dosta je specifičan i poseban u odnosu na stilove drugih autora. Koristi paradoks kako bi prikazao ono nemoguće, a to je čovjekova preobrazba u kukca. Od Žmegača doznaje se kako je estetika koju Kafka koristi „estetika šoka, iznenađenja, neobičnog viđenja običnih ili uobičajenih pojava i stvari.“¹⁸ Poznato je da su Kafkina djela većinom kratka te prema Žmegaču to je posljedica šoka koja sažima.¹⁹ Bez obzira što se koristi paradoksom i fantastičnim elementima i dalje uspijeva prikazati važne probleme 20. stoljeća.

¹⁷ Isto, str. 250.

¹⁸ Žmegač, *Istina fikcije: njemački pripovjedači od Thomasa Manna do Guntera Grassa*, str. 132.

¹⁹ Isto.

2. Odnosi u obitelji

Tema Kafkinih pripovijedaka nisu pojedinci, već su to uglavnom odnosi u obitelji. Odnosi u obitelji jedan su od ključnih problema *Preobrazbe*. Također je poznato da je Kafka u svom životu imao vrlo loše odnose s obitelji te su na taj način autobiografski elementi vrlo bitni za shvaćanje njegove pripovijetke te je iz tog razloga bitno prvo predstaviti Kafkin odnos s roditeljima kako bi se lakše moglo shvatiti i objasniti Gregorov odnos s roditeljima.

Franz Kafka vrlo je zamjerao svojim roditeljima nerazumijevanje njegovog zanimanja za pisanje. Od Murraya saznaje se da: „Majka jako voli Franza, ali ona nema pojma tko je njezin sin i koje su njegove potrebe. Književnost kao rasonoda!“²⁰ Kafkini roditelji proživjeli su teško djetinjstvo, naime njegov otac počeo je raditi u vrlo ranoj dobi, dok se njegova majka Julija morala brinuti za vlastitu braću. Njegovi roditelji, zbog načina na koji su proveli vlastito djetinjstvo, smatrali su da je zanimanje za pisanje besmisleno i bespotrebno. Osim toga, smatrali su da njihova djeca moraju biti zahvalna što oni ne prolaze kroz iste teške situacije. Kafka je napisao *Pismo ocu* u kojemu iskazuje svoje nezadovoljstvo prema ocu: „Svoje sam roditelje uvijek smatrao mučiteljima, napisao je jednom Franz.“²¹ Iz Kafkinog *Pisma ocu* može se saznati puno o njegovom odnosu s roditeljima te o usamljenosti koju je cijelo vrijeme osjećao. Njegov otac otpočeka je pokušavao od Kafke stvoriti čovjeka kao što je bio on te je zahtijevao da se ponaša drugačije od onoga što on zapravo jest. Događaj po kojemu je Kafka pamtio svoje djetinjstvo je kada je tražio vode od svoga oca, a on ga je pritom ostavio samog na „*pavlatche* (karakterističan balkon duž unutrašnjeg pročelja praške stambene zgrade)“.²² Njegov otac je, kao što se može zaključiti, bio prilično strog prema Kafki te je njegovo kažnjavanje vlastitog sina često bilo bezrazložno. Murraya iznosi najbolji opis Kafkinog oca koji glasi: „Činjenica da je njegov otac bio svemogućí tiranin, Zakon, značila je da se ništa što bi njegov sin mogao reći, pomisliti ili učiniti nije moglo mjeriti s golom fizičkom snagom očeva suprotstavljanja ili prijezira.“²³ Kafka je bio veoma nemoćan, naime on se nije mogao suprotstaviti svome ocu jer je živio u obitelji u kojoj nitko osim glave obitelji nije imao pravo glasa, a glavu obitelji predstavljao je upravo njegov otac. Zbog takvog odnosa s ocem Kafka je cijeli svoj život snosio posljedice kao što su: gubitak vlastitog samopouzdanja, počeo je sumnjati u sve, bio je neodlučan te je shvatio da je najbolje zašutjeti. Dakle, odnos s roditeljima definitivno je oštetió jedan dio Kafkinog života. Kafka je već u ranom razdoblju svoga život

²⁰ Isto, str. 16.

²¹ Murray, *Franz Kafka: biografija*, str. 16.

²² Isto, str. 32.

²³ Isto, str. 33.

počeo osjećati krivnju zbog vlastitog oca. Naime, njegov otac prakticirao je odlazak u sinagogu četiri puta godišnje dok Kafka nije toliko posjećivao sinagogu niti se pridržavao ritualnog posta te time počinje osjećati krivnju, ali krivnja se ne stvara zato što on ne prakticira sve u vezi vjere, već zato što je njegov otac to zahtijevao. Također, kako bi udovoljio ocu, razmišljao je da se treba baviti tvornicom iako je znao da nije sposoban voditi određene poslove te je znao da će mu taj posao oduzeti svo vrijeme koje je predviđeno za pisanje njegovih djela.²⁴

Slična priča je i u *Preobrazbi*, naime Gregor Samsa radio je kao trgovački putnik te je imao veća primanja čime je njegova obitelj bila oduševljena, no za njega je takav posao bio mučenje. Više je puta razmišljao o tome da napusti posao, no svaki put bi se zaustavio radi straha da će razočarati roditelje.²⁵ Nakon preobrazbe koju je Gregor doživio, dogodila se i velika promjena u njegovoj obitelji. Gregor se osjećao teretom u obitelji te je s jedne strane bio ponosan što je svojoj obitelji mogao priuštiti život u lijepom stanu, a s druge je strane mislio: „Međutim, što će biti ako se sad sav taj mir, sve blagostanje, sve zadovoljstvo okončaju stravom i užasom.“²⁶ Gregor se osjećao krivim jer više nije mogao zarađivati za svoju obitelj te je sada njegov otac bio primoran raditi kako bi si mogli priuštiti stvari potrebne za život. Jedino s kime je ostao u dobrim odnosima i nakon preobrazbe je njegova sestra koja se jedno vrijeme i brinula za njega: „Jedino je sestra ostala još bliska Gregoru, pa je on skovao tajni plan kako će nju, koja je, za razliku od njega, silno voljela glazbu i umjela ganutljivo svirati na violini, dogodine, bez obzira na velike troškove koje će on pokriti već na neki način, upisati na konzervatorij.“²⁷ Bez obzira u kakvom je stanju Gregor bio i dalje je mislio na svoju obitelj, iako oni na njega više nisu gledali kao jednog člana obitelji. Bio je iznimno zahvalan sestri i često joj je želio to i reći, ali zbog preobrazbe koju je doživio izgubio je sposobnost komunikacije. U zaključnom dijelu pripovijetku dolazi do oblika nasilja između oca i Gregora, odnosno otac ga gađa jabukom koja mu ostaje kao simbolična rana.²⁸ Motiv jabuke jedna je od bitnih stvari u ovoj pripovijetki jer označava razdor između Gregora i njegovog oca, ali i razdor između Gregora i cijelog njegovog svijeta. Pitanje koje si Gregor postavlja u trenutku kada njegov otac uzima jabuku i gađa ga glasi: „Ipak, ipak, zar je to zbilja otac?“²⁹ Gregor ni sam ne vjeruje u to što je doživio te se u tom trenutku zapitkuje je li to otac kojeg on poznaje već godinama. Nakon tog događaja nitko od članova obitelji nije ulazilo u njegovu sobu osim sluškinje. Gregor je patio više od mjesec

²⁴ Isto, str. 105.

²⁵ Kafka, *Preobražaj*, str. 222.

²⁶ Isto, str. 240.

²⁷ Isto, str. 245.

²⁸ Isto, str. 255.

²⁹ Isto.

dana zbog rane koju je zadobio udarcem jabuke te mu je zauvijek ostala vidljiva rana. Dokaz da više nitko nije mario za njega vidljiv je iz činjenice da su u njegovu sobu stavljali sve stvari s kojima nisu imali kamo te uopće nisu razmišljali koliko je njemu prostor važan.³⁰ Može se primijetiti da je jedino Gregor imao razumijevanja za svoju obitelj i jedino se on trudio udovoljiti svima kako bi bili sretni te je, iako je bio u takvom stanju, znao je koliko se njegova sestra plaši njegovog fizičkog oblika te se uvijek pokušavao sakriti kako bi to spriječio: „Od toga šuma on se odmah trže, iako je gotovo već zadrijemao, te opet pohrli pod kanape. No stajalo ga je mnogo muke i samosavlađivanja da i ono malo vremena dok je sestra boravila u sobi ostane pod kanapetom.“³¹ Najbolnija rečenica za Gregora bila je kada je njegova sestra rekla: „Dragi roditelji-prozborila je sestra, i umjesto uvoda, udarila šakom o stol-ovako više ne može.“³² Ni njegova sestra koja se na početku brinula za njega, odnosno donosila mu hranu, nije više mogla podnijeti suživot s Gregorom te joj je cilj bio da ga se riješi što se i to dogodilo. Ostavljaju ga samog u sobi, a Gregor umire sa svojim ranama i sa svojom usamljenošću. Nakon što im je sluškinja dojavila da je Gregor „krepo“, svima je bilo lakše, a najviše njegovom ocu: „E pa- reče gospodin Samsa- sad možemo zbilja zahvaliti Bogu.“³³ Dakle, može se zaključiti da su samo čekali taj trenutak te su nakon toga odlučili iskoristiti dan za šetnju i odmor kao da Gregor nikada nije bio član obitelji i dio njihovih života. Još jedna činjenica koja dokazuje da ih nije bilo briga za njega je da nisu ni pitali sluškinju što je napravila s njime ili gdje mu je ostavila tijelo.

³⁰ Isto, str. 258.

³¹ Isto, str. 242.

³² Isto, str. 268.

³³ Isto, str. 273.

3. Kriza identiteta

Kriza identiteta u 20. stoljeću postaje sve izraženija, točnije od 40-ih do 70-ih godina kada se pojavljuje novi smjer u filozofiji. Egzistencijalizam nastaje kao suvremeni filozofski smjer čija je glavna teza: „da na svijet, život i čovjeka treba gledati iz perspektive individualnoga Ja, a ne nikakvih vječnih i općenito vrijednih istina.“³⁴ Stvara se čovjekova potreba za shvaćanjem samoga sebe te potreba da se čovjek konačno oslobodi od svih institucija u današnjem svijetu koje ga ograničavaju u njegovom punom djelovanju. Neki autori poput Sigmuda Freuda, poznatog austrijskog liječnika, neurologa i psihijataru, postavljaju opću shemu osobnosti za sve pojedince te se egzistencijalizam suprotstavlja upravo tome.³⁵ Naime, kada bi to bilo tako, svaki pojedinac bi bio sličan drugome te time ljudska sloboda više ne bi postojala. Počinje se stavljati naglasak na pojedinca i shvaćati vrijednosti pojedinca, no upravo se zbog toga i počinje događati kriza identiteta. Nakon što je pojedinac godinama živio onako kako su institucije, kao što su škola, crkva i država, zahtijevale, pojedincu je bilo teško suočiti se sa samim sobom, odnosno Heideggerovim terminom može se reći da je taj pojedinac bačen u svijet. Kriza identiteta stvara se kada spoznamo da cijeli naš život nije onakav kakvim se činio i ono najvažnije: kada izgubimo sebe te si počinjemo postavljati pitanje na koje često ne možemo pronaći odgovor, a pitanje glasi: „Tko sam ja?“

Prije nego što se rad počne baviti objašnjavanjem kako je Gregor proživljavao krizu identiteta, potrebno je objasniti što se točno misli pod pojmom identitet. Jedan od bitnih aktualnih pojmova u filozofiji upravo je identitet. Identitet je postojao od samog početka razvoja filozofije, a to upravo dokazuje Aristotel koji pomoću identiteta oblikuje temeljni zakon mišljenja i bitka.³⁶ Osim njega o identitetu su govorili i novovjekovni mislioci, primjerice Descartes koji stavlja individualitet i samim time identitet u prvi plan njegove filozofije.³⁷ Schelling je također još jedan novovjekovni mislilac poznat po filozofiji identiteta. U *Filozofijskom rječniku* Filipovića saznaje se definicija identiteta: „istovjetnost; odnos po kojem je netko biće, pojava, svojstvo jednako samom sebi.“³⁸

³⁴ Ante Kusić, »Dva aspekta suvremenog egzistencijalizma«, *Crkva u svijetu* 11/2 (1976), str. 123–131, na str. 123.

³⁵ Isto.

³⁶ Lino Veljak, »Pitanja identiteta. Uz temu«, *Filozofska istraživanja* 31/4 (2011), str. 703–705, na str. 703.

³⁷ Isto.

³⁸ Vladimir Filipović (glavni urednik), *Filozofijski rječnik* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1989), pod natuknicom »identitet«, str. 136a–136b, na str. 136a.

Gregor Samsa je upravo primjer pojedinca koji je proživljavao krizu identiteta. Kao što je već rečeno, prije nego što mu se dogodila preobrazba radio je kao trgovački putnik te tim poslom nikada nije bio zadovoljan niti je htio to raditi: „O bože, pomisli, kakvo li sam naporno zanimanje izabrao! Iz dana u dan na putu. Neka vrag sve to nosi!“³⁹ Iz njegovih rečenica može se primijetiti koliko ogorčenosti osjeća prema svome poslu, no ipak ne odustaje od njega zbog svojih roditelja. Tu se također može primijetiti koliko je Gregor izgubio svoj identitet. On uistinu ne zna tko je on zapravo te što želi u svome životu. Naučen je da radi onako kako ostali zahtijevaju od njega. Nakon preobrazbe zapravo shvaća svoju vrijednost u obitelji, odnosno uviđa da su od njega imali samo koristi i da ga se ne cijeni kao člana obitelji. Gregor je stalno gubio samopouzdanje te nikada nije mogao ostvariti svoj identitet. Kafka je specifičan po tome što njegovi glavni likovi nigdje ne stižu, ništa ne ostvaruju, djeluju kao da su izgubljeni u vlastitom svijetu te su nesigurni. Ista situacija je i sa Gregorom-on prihvaća stanje u kojem je te ne čini ništa drugo kako bi ga promijenio. Gregor nikad ne otkriva što bi on zaista želio biti i koji je njegov pravi identitet. Umire kao izgubljeni i otuđeni identitet među masom.

Moguće je uočiti koliko je Kafka bio u skladu sa suvremenom stvarnošću zato što se takva razmišljanja događaju i danas. Čovjek osim što se bori protiv sebe, bori se i protiv društva. Kafka je često imao osjećaj da je nesposoban za ostvarivanje odnosa s ljudima što potvrđuje i činjenica da je imao mnogo neuspjelih odnosa s partnericama. Kafka 1912. godine upoznaje Felice Bauer, Brodovu rođakinju. Zajedno su bili pet godina, nekoliko puta su se zaručili, no Kafka nikad nije bio spreman na zajednički život: „Osjećam da je jedno od nas suvišno, razdvajanje na dvoje je suvišno. Iz čega se može vidjeti Kafkina nesposobnost da oblikuje zreli odnos s nekom drugom osobom.“⁴⁰ Bez obzira što Kafka ima dosta prilika biti u društvu, on sve ljude odbija od sebe kao što to radi i sa svojim glavnim likovima.

3.1. Osjećaj otuđenosti i apsurdan život

Kritika otuđenosti modernog čovjeka jedna je od glavnih tema ove pripovijetke, a općenito i današnjeg svijeta. Preobrazba Gregora u kukca tjelesna je faza njegove otuđenosti. Zbog vlastitog oca se i sam osjećao poput kukca. Kukac ima različita obilježja koja su simbolička, primjerice veliki oklop označuje otuđenost, izoliranost i nemogućnost komunikacije, a tanke slabašne nožice označavaju nemoć koju je osjećao. Postavlja se pitanje: Je li se Gregor Samsa

³⁹ Kafka, *Preobražaj*, str. 222.

⁴⁰ Murray, *Franz Kafka: biografija*, str. 138.

namjerno preobrazio u kukca? Naime, poznato je da je Gregor živio u obitelji, ali i u društvu koje je otuđeno i koje počiva na iskorištavanju drugih. Opće je poznata Aristotelova izreku da je čovjek „zoon politikon“, to jest da je čovjek društveno biće. Živimo u svijetu u kojemu smo okruženi društvom te je nemoguće zamisliti život bez toga. Tijekom svog života Gregor nije imao puno prijatelja te se nerazumijevanje društva može primijetiti u odnosu prokurista koji je došao provjeriti zašto se Gregor nije pojavio na poslu: „Iako, s druge strane, moram reći da mi poslovni ljudi – na žalost, ili na sreću, kako god hoćete – iz poslovnih obzira moramo naprosto prijeći preko lakših oboljenja.“⁴¹ Bez obzira što je Gregor bio bolestan, od njega se očekivalo da treba samo prijeći preko toga iz čega je vidljivo da društvo nema tolerancije za ostale ljude. Nerazumijevanje okoline, odnosno društva, dovodi do toga da postaje stranac kojemu se nameću pravila. Motiv kukca je od krucijalne važnosti zbog same simbolike. Gregor se preobrazio u kukca zato što se upravo tako i osjećao u svakodnevnom životu prije nego što mu se dogodila preobrazba.

Uz lik Gregora Samse može se povezati i pojam apsurdna. Najpoznatiji francuski mislilac koji se bavio apsurdom je Camus te se od Šimundže doznaje da, ako se osvrnemo na glavne misli Alberta Camusa, pogotovo u razdoblju apsurdna i revolta, moramo prihvatiti da se apsurd ne može izbjeći.⁴² Camus je najpoznatiji po svom romanu *Stranac* i po *Mitu o Sizifu*. U *Mitu o Sizifu* radi se o apsurdnom čovjeku koji konstanto ponavlja jednu te istu radnju, a to je guranje kamena. U tom činu Sizif ne pronalazi smisao ni značenje. Moguće je uočiti sličnosti između Gregora i Sizifa. Gregor je prije preobrazbe također radio Sizifov posao, točnije budio se, odlazio na posao te se na kraju dana vraćao kući. U tome svemu što je radio nije pronalazio smisao. U apsurdnom životu Gregor je stranac koji više ni sam sebe ne prepoznaje. Prvi izlaz je suočiti se s time i boriti se protiv svih svojih strahova i nezadovoljstva, a drugi je pomiriti se s time, odnosno ne poduzeti ništa u vezi toga kao što je i Gregor napravio. Njegov jedini izlaz iz ove situacije bila je smrt.

⁴¹ Kafka, *Preobražaj*, str. 223.

⁴² Drago Šimundža, »Apsurd i nada Alberta Camusa Absurdum et spes Alberti Camus«, *Crkva u svijetu* 4/1 (1969), str. 36–46, na str. 43.

3.2. Razmišljanja o smrti

U ovom potpoglavlju radit će se o Kafkinim aforizmima. O aforizmima pisao je Dietzfelbinger koji u uvodu tumači Kafkine aforizme „Razmišljanja o grijehu, patnji, nadi i pravom putu.“ Poznato je da je Kafka vodio dnevnik, no pored toga bilješke iz svog života pisao je u obliku aforizama.⁴³ Ono što je Kafka često navodio u svojim aforizmima je Neuništivo koje opisuje kao: „To je karakteriziranje proizašlo iz suprotnosti prema Uništivom.“⁴⁴ Kafku ne zanima podrijetlo Neuništivog, za njega je najvažnije da to postoji. Neuništivo na neki način opisuje kao boga: „Neuništivo je bezgranično, nije vezano za mjesto i vrijeme, ono je nepokolebljivi zakon: ono se ne mora nauditi, jer miruje u sebi.“⁴⁵ Prema ovom opisu Neuništivo je nešto što svi posjedujemo u sebi, odnosno to je ono što nam ostavlja slobodu pri našem djelovanju. Sljedeći aforizam kojeg će se analizirati glasi: „Čovjek ne može živjeti bez trajnog povjerenja u nešto Neuništivo u sebi, pri čemu mu i Neuništivo i povjerenje mogu ostati trajno skriveni. Jedna od mogućnosti izražavanja te skrivenosti jest vjerovanje u svoga vlastitog boga.“⁴⁶ Pojedinaac mora imati nešto u sebi čime će se u životu voditi, a to je upravo nešto Neuništivo, nešto što će biti uzrok svega i što će biti čista zbiljnost. Osim toga, spominje da postoje dva svijeta, u jednom vlada uništivo te je poprilično opasno, a u drugom svijetu vlada ono Neuništivo. Čovjek je biće koje stoji na granici između ta dva svijeta, dakle on sudjeluje i u jednom i u drugom svijetu. Kako bi što bolje objasnio razliku između ta dva svijeta, Kafka u svom aforizmu koristi primjer s vranama: „Vrane tvrde da bi jedina vrana mogla uništiti nebo. U to ne treba sumnjati, ali to protiv neba ništa ne dokazuje jer nebo znači: nemogućnost vrana.“⁴⁷ U navedenom aforizmu ima mnogo simbolike, naime vrane označavaju pojave koje su uništive, dok je nebo Neuništivo i bezgranično te u njemu ne smije pripadati ništa uništivo. U uništivom svijetu, odnosno realnom svijetu, prevladavaju pojave koje su nesavršene i ograničene te koje nas mogu zavarati, no niti jedna takva pojava ne može uništiti ono Neuništivo jer nemogućnost vrana zapravo znači nemogućnost Neuništivog. Dokle god budemo vjerovali i borili se za Neuništivo tada nećemo imati potrebu za strahom jer se strah može javiti samo ako prestanemo vjerovati da je u nama nešto Neuništivo.

⁴³ Konrad Dietzfelbinger, *Kafkina tajna: Tumačenje Kafkinih »Razmišljanja o grijehu, patnji, nadi i pravom putu«*, preveo s njemačkog Stjepan Novosel (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1993), str. 5.

⁴⁴ Isto, str. 6.

⁴⁵ Isto, str. 8.

⁴⁶ Isto, str. 96.

⁴⁷ Isto, str. 10.

4. Osjećaj krivnje

Karl Jaspers je „prvi koji je svoju filozofiju eksplicitno nazvao filozofijom egzistencije. Riječ je o novom filozofskom pravcu nastalom unutar suvremene filozofije kojim se na svjetskoj filozofskoj sceni pojavljuje nov način razmišljanja i interpretiranja čovjeka, svijeta i Boga.“⁴⁸ Prema Jaspersu najvažnija zadaća filozofije je rasvjetljavanje egzistencije koja se „dogđa kroz analizu čovjekove egzistencije, zatim kroz analizu uvjetovanosti kojima je okružen i s kojima se svakodnevno suočava, načina na koji ih usmjerava i odluka koje donosi i ostvaruje, ali i kroz njegov odnos s Bogom.“⁴⁹ Jaspers se u filozofiji bavio različitim pojmovima poput: krivnje, odgovornosti, egzistencije, granične situacije, filozofijska vjera, šifra i slično. Kako bi se što bolje objasnilo kakvu je krivnju Gregor osjećao, potrebno je prvo objasniti nekoliko pojmova te kasnije ukazati na vrste krivnje.

Jaspers daje trijadu pojmova, a to su komunikacija-odgovornost-krivnja. Komunikacija je od važnosti jer je filozofija egzistencije zasnovana na različitim vrstama komunikacije. Također je bitna jer se mi tako odnosimo prema drugim egzistencijama i svijetu. Najopasnija situacija je kada komunikacije nema jer onda dolazi do konflikta i nasilja. Takve situacije poznate su i u prošlosti, ali događaju se i danas, a predstavljaju ih razni ratovi i sukobi. Stoga je vrlo važno da identitet bude isključivo otvoren jer je svako zatvaranje potencijalno opasno.

Pitanje krivnje je ontološko stanje same egzistencije. Prema Karlu Jaspersu razlikuju se četiri vrste krivnje, a to su: kriminalna, politička, moralna i metafizička. U kriminalnoj krivnji zakoni su „objektivno dokaziva djelovanja koja krše jednoznačne zakone.“ Sud je taj koji određuje stanja i na njih primjenjuje zakone. Druga vrsta krivnja je politička koja je u djelovanju državnika i pripadnosti nekoj državi. Dakle, svaki pojedinac je odgovoran za način na koji se njime vlada. Treća vrsta krivnje, i za rad najbitnija, je moralna koja je vezana za pojedinca, odnosno pojedinac je taj koji snosi moralnu odgovornost za svoje djelovanje. Posljednja vrsta krivnje je metafizička ili ontološka krivnja: „Postoji solidarnost među ljudima kao takvima, koja svakog čini suodgovornim za svako prekoračenje pravde i nepravednost svijeta.“⁵⁰ Načelo metafizičke krivnje je Bog.

⁴⁸ Aleksandra Golubović, »Filozofija egzistencije Karla Jaspersa«, *Crkva u svijetu* 49/2, str. 269–272, na str. 269.

⁴⁹ Isto, str. 270.

⁵⁰ Karl Jaspers, *Pitanje krivnje*, s njemačkog preveo Boris Perić (Zagreb: AGM, 2006), str. 19–20.

Osim toga, Jaspers navodi kako krivnja ima svoje izvanjske i unutarnje posljedice. Izvanjske su one koje se tiču vanjske egzistencije, dok se unutarnje posljedice odnose na samosvijest. Primjerice, posljedica za zločin je kazna, dok je za političku krivnju posljedica „ispravljanje nanesenog zla te nadalje gubitak ili ograničavanje političke moći i političkih prava.“⁵¹ Što se tiče moralne krivnje, tu je bitno unutarnji proces koji će imati posljedice u svijetu. Posljednja vrsta krivnje za posljedicu ima „preobrazbu ljudske samosvijesti pred Bogom.“⁵² Vrlo je važno znati razlikovati moralnu i metafizičku krivnju te će u nastavku bit riječ upravo o toj razlici. Za djela koja činimo kao pojedinci snosimo moralnu krivnju, dakle ta krivnja ne može biti kolektivna, već isključivo individualna jer se radi o pojedincu i o njegovoj savjesti. Kod moralne krivnje savjest je taj kriterij koji nam govori jesmo li krivi ili ne. Međutim metafizička ili ontološka krivnja je krivnja samoga postojanja, naprimjer Jaspers se osjećao krivim zato što je Nijemac i zato što su se dogodile razne zločinačke situacije na koje on osobno nije mogao utjecati. Zaključno, Jaspers osjeća zajedničku krivnju zato što nije mogao spriječiti takve situacije.

Jedan je od bitnih egzistencijalističkih elemenata u *Preobrazbi* krivnja koju je Gregor konstantno osjećao. Naime, Gregor je svojim roditeljima omogućio sve potrebno, no kada se preobrazio u kukca više nije bio u stanju financirati ih te počinje osjećati moralnu krivnju: „A zar da sada počne zarađivati majka, koja je bolovala od astme, kojoj je već hodanje po stanu bilo naporno, i koja bi svakog drugoga dana provodila dan na sofi, kod otvorenog prozora, pateći od zaduhe?“⁵³ Ovdje se radi isključivo o moralnoj krivnji koju Gregor osjeća jer je naviknuo da je on taj koji se brine za sve. Njegova savjest je ta instanca koja mu govori da se mora osjećati krivim. Njemu je uvijek bilo stalo do vlastite obitelji pa je tako htio i svojoj sestri koja je svirala violinu platiti sve troškove u vezi upisa na konzervatorij. Iako se on preobrazio u kukca, i dalje je imao savjest čovjeka te je i dalje mogao slušati pa je tako često slušao razgovore koji su vodili njegovi roditelji i sestra: „Kad bi se povelala riječ o toj potrebi da se zarađuje za goli život, Gregor bi svagda u prvi mah otišao od vrata i svalio se na hladnu kožnatu sofou uz sama vrata te bi sav gorio od srama i žalosti.“⁵⁴ Gregora nikada nije prestajao mučiti osjećaj moralne krivnje te si nikada nije mogao oprostiti što se našao u stanju bespomoćnosti, iako on nije bio kriv za to stanje.

⁵¹ Isto, str. 24.

⁵² Isto.

⁵³ Kafka, *Preobražaj*, str. 240.

⁵⁴ Isto, str. 246.

5. Zaključak

Početak dvadesetog stoljeća dolazi do buđenja svijesti pojedinca i okretanje subjekta prema sebi samome te time dolazi do stvaranja različitih pojava koje se tiču filozofije egzistencije. Egzistencijalni problemi su se pojavili upravo kao odgovor na određene probleme u društvu koje su prouzrokovali svjetski ratovi i krize. S obzirom da Kafka nije izvorno stvarao u razdoblju filozofije egzistencije, ne smatra se prvenstveno pripadnikom tog razdoblja, ali u većini svojih djela koristi upravo elemente filozofije egzistencije. Primjer takvog djela je njegova poznata pripovijetka *Preobrazba*.

Nekoliko glavnih problemskih protoegzistencijalističkih teza koje se pojavljuju u pripovijetki su: kritika otuđenost modernog čovjeka, kritika modernih obiteljskih i društvenih odnosa te kritika pojedinca koji se zbog nemoćnosti i apsurdnog života preobrazio u kukca. Kafka nije koristio motiv kukca bezrazložno, dapače motiv kukca ima puno simbolike u životu glavnoga lika Gregora Samse. Preokret u njegovom životu upravo je preobrazba. Kafka motivom preobrazbe dokazuje kakav je zapravo svijet u kojemu je Gregor živio, ali i današnji svijet. Nakon što mu se dogodila preobrazba, vidljivo je kako se obitelj i društvo odnose prema pojedincu od kojega više nemaju koristi. Odnosi u obitelji jedan su od glavnih razloga zbog kojih se Gregor osjećao otuđenim, usamljenim, bespomoćnim i krivim. Zbog svih nabrojanih razloga dolazi do krize identiteta uslijed koje pojedinac više ne pronalazi sebe ni u čemu, a to je također karakteristično za 20. stoljeće. Smrt je, u Gregorovom slučaju, bila jedini bijeg, odnosno to je način kojim prikazuje da se pomirio sa svojim životom i svijetom. Protoegzistencijalistički elementi su ti koje ovo djelo čine da se razlikuje od drugih.

U suvremenom svijetu situacija je vrlo slična situaciji kakvu je Kafka opisao. Obitelji nas često sputavaju u otkrivanju našeg pravog identiteta, a kasnije i društvo koje nam onemogućava razvoj individualnosti. Sve se to zapravo odražava na pojedinca koji u potpunosti gubi svoj identitet u otuđenom svijetu. Suvremeno društvo pati od egoizma, zavisti i licemjerja, a osnovno načelo koje prevladava u obiteljima i u društvu je načelo korisnosti.

6. Popis literature

1. Aleksandra Golubović, »Filozofija egzistencije Karla Jaspersa«, *Crkva u svijetu* 49/2, str. 269–272;
2. Ante Kusić, »Dva aspekta suvremenog egzistencijalizma«, *Crkva u svijetu* 11/2 (1976), str. 123–131;
3. Carolin Duttlinger, »Kafka in Oxford«, *Oxford German Studies* 50/4 (Oxford, 2021.), str. 416–427;
4. Drago Šimundža, »Apsurd i nada Alberta Camusa Absurdum et spes Alberti Camus«, *Crkva u svijetu* 4/1 (1969), str. 36–46;
5. Franz Kafka, *Preobražaj*, u: Franz Kafka, *Proces i Preobražaj*, s njemačkog preveo Zlatko Crnković (Zagreb: Mozaik knjiga, 2017);
6. Karl Jaspers, *Pitanje krivnje*, s njemačkog preveo Boris Perić (Zagreb: AGM, 2006);
7. Konrad Dietzfelbinger, *Kafkina tajna: Tumačenje Kafkinih »Razmišljanja o grijehu, patnji, nadi i pravom putu«*, preveo s njemačkog Stjepan Novosel (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1993);
8. Lino Veljak, »Pitanja identiteta. Uz temu«, *Filozofska istraživanja* 31/4 (2011), str. 703–705;
9. Max Brod, *Franz Kafka*, s njemačkog preveo Zlatko Matetić (Zagreb: Znanje, 1976);
10. Nicholas Murray, *Franz Kafka: biografija*, prevela s engleskog Daria Torre (Zagreb/Sarajevo: Naklada ZORO, 2008);
11. Viktor Žmegač, *Istina fikcije: Njemački pripovjedači od Thomasa Manna do Guntera Grassa* (Zagreb: Znanje, 1982);
12. Viktor Žmegač, Zdenko Škreb i Ljerka Sekulić, *Povijest njemačke književnosti* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2003);
13. Vladimir Filipović (glavni urednik), *Filozofijski rječnik* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1989).